

VU Research Portal

Hoort ieder in de eigen taal? Preekanalyse vanuit verschillende perspectieven

Stark, F.

published in

Handelingen : tijdschrift voor praktische theologie
2010

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Stark, F. (2010). Hoort ieder in de eigen taal? Preekanalyse vanuit verschillende perspectieven. *Handelingen : tijdschrift voor praktische theologie*, 2010(3), 2-7.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Hoort ieder in de eigen taal? Preekanalyse vanuit verschillende perspectieven

Ciska Stark

De preek of homilie vormt een vast onderdeel in een kerkdienst of religieuze viering. Het patroon ervan lijkt helder en al eeuwenlang min of meer hetzelfde: de voorganger spreekt naar aanleiding van een bijbeltekst en de aanwezigen luisteren. Wie de preek echter als een vorm van religieuze praktijk wil onderzoeken, stuit op een complex verschijnsel. Oude paradigma's over communicatie als eenrichtingsverkeer tussen een zender en ontvanger(s) zijn ingewisseld voor meer dynamische modellen. Variabele factoren van ongelijke aard en invloed bepalen het communicatieve preekproces. Wat er gesproken wordt weerspiegelt, naast de persoonlijke voorkeuren en keuzes van de voorganger ten aanzien van bijbel, theologische traditie en tijdgeest van het moment, evenzeer de codes en verwachtingen van de aangesproken doelgroep. Hoe iets gezegd wordt en wie het zegt, heeft van meet af aan subtiele invloed op de ontvangstbereidheid van de aanwezigen. De adressanten zelf zullen, in hun verscheidenheid aan individuele en persoonsgebonden kenmerken, ieder op hun eigen wijze het gehoorde verstaan en interpreteren.

Trends in preekonderzoek

Deze veelheid aan impulsen die het preek- en verstaansproces beïnvloeden, zorgt ervoor dat homiletisch onderzoek zich meestal richt op één van de factoren uit het geheel. Bijvoorbeeld hoe er met een bijbeltekst wordt omgegaan in de preek (Bos, 2004, Grevel, 2002, Kuruvilla 2009), welke hermeneutische schema's er aan de preek ten grondslag liggen (Grözinger 2008), welke effect retorica kan hebben (Allen et al. 2004, Van der Spoel 2007), wat de rol van taal als medium kan zijn (Bregman 2007), hoe de vroomheid van de voorganger zich vertaalt in de preek (Douma 2000) of hoe de psychologische gesteldheid van de hoorder zich verhoudt tot de verwachtingen die men projecteert op de preek (Schaap-Jonker 2008). De specifieke invalshoeken daarbij lijken elkaar af te wisselen al naar gelang de heersende theologische trends, die zelf ook weer in verband staan met allerlei culturele en maatschappelijke ontwikkelingen. Zo is de laatste 40 jaar na een periode van veel belangstelling voor de 'objectieve' inhoud en het verkondigende karakter van de prediking de aandacht verschoven naar het meer subjectieve aspect van de afstemming en ontvangst door de plurale hoorders en de invloed van de persoon van de prediker. Inmiddels lijkt deze benadering weer minder in de belangstelling te staan. Momenteel gaat het in het homiletisch discours vooral over de interactie tussen vorm en inhoud, over het belang van beleving of juist betekenis en over de spanning tussen het overtuigen van de hoorder door de kracht van een meer universele boodschap of het wekken van persoonlijke ervaring en instemming bij de individuele hoorder. Wanneer we het homiletisch landschap vanuit de huidige tendensen in kaart brengen, merken we dat ook de oude thema's zich, in een veranderend theologisch klimaat, nog steeds laten gelden.

Tot nu toe is echter één vraag te midden van alle ontwikkelingen steeds onderbelicht gebleven: namelijk welk verband er is tussen het dominante theologische perspectief, en de resultaten van onderzoek? Of, meer toegespitst: welk verband is er tussen de theologische visie op de prediking en de vragen en uitkomsten bij de preekanalyse? Leveren verschillende benaderingen ook een verschillende waardering van prediking op en zo ja, waaruit blijkt dat dan? Met deze vragen brengen we een concrete preeksituatie in beeld en evalueren deze vanuit verschillende invalshoeken.

Vigerende benaderingen

Voor dit themanummer definiëren we tentatief drie visies op prediking die momenteel zichtbaar zijn in de Nederlandse homiletiek. Deze 'stromingen' onderscheiden zich deels vanwege hun theologische vertrekpunt, deels ook omdat ze verschillen in communicatieve aanpak als het gaat om de praktijk van de prediking. We veronderstellen vervolgens, dat deze verschillen in visie op de prediking zich laten doorvertalen in de aandachtspunten voor een preekanalyse. De keuze van drie benaderingen is arbitrair, maar laat zich vergelijken met indelingen zoals die ook in de Amerikaanse homiletiek gemaakt worden (Atkinson Rose 1997, Allen 2008, Kay 2007). Achtereenvolgens beschrijven we verkondigende prediking, overtuigingsgerichte prediking en evocatieve prediking.

Verkondigende prediking

In deze aanvankelijk door de Barthiaanse theologie geijkte inzet van de prediking gaat het primair niet om het spreken door de prediker, noch om het horen door de hoorder, maar om eerbied voor het wonder van het spreken van God, waar de prediking op zijn best dienstbaar aan kan zijn. Ten diepste is het niet de prediker, maar God zelf die communiceert. Dat is de objectiviteit van de prediking. Het Woord van God verwerkelijkt zichzelf en is dus méér dan spreken en horen: het is een geschieden, een realisatie van het handelen van God zelf. De vooronderstelling hierbij is dat de inhoud van de bijbelse boodschap als manifestatie van dat Woord zichzelf communiceert. Deze communicatie richt zich tot de mens en niet noodzakelijkerwijs als aanvulling op wat in het menselijk besef al aanwezig is, eerder haaks daarop. De genade van God wordt gezien als een aan het menselijk bestaan vreemde, onverdiende vrijspraak. De boodschap van deze conditie in Christus vormt de kern van de prediking en is qua inhoud feitelijk vaststaand maar qua uitwerking onvoorspelbaar en als realiteit onafhankelijk van de talige vorm van de preek, al kan zij er zeker door bemiddeld worden. Het evangelie zelf confronteert de mens voortdurend met de kwalitatief oneindige kloof tussen God en mens. Prediking vermag deze kloof te schetsen en wellicht te overbruggen, maar gegarandeerd is dat nooit. De prediker zal zich er daarom voor hoeden om al teveel 'naar de mens' te spreken of het belang van het communicatieve vermogen van de voorganger te benadrukken. Eerder andersom: de eerste en feitelijk enige opdracht is om in een eerbiedig luisteren naar de Schriften jezelf als spreker en hoorder open te stellen voor de aanspraak van Godswege. Formeel is de autoriteit van de prediker niet van belang, maar de grote nadruk die ligt op de autoriteit van het Woord kan gemakkelijk afstralen op de prediker zelf.

In de huidige tijd lijkt het erop alsof bovengenoemde benadering een hernieuwde belangstelling geniet onder mensen die moe zijn geworden van een al te zeer op de mens en zijn of haar situatie gerichte prediking. Dit type prediking heeft een enorm kritisch potentieel en dat sluit – paradoxaal genoeg - aan bij een toenemende cultuur- en religiekritische houding van mensen die al het ‘pastorale’ gepreek voor mensen van goede wil zo langzamerhand wel kennen en die een preek verlangen waarin de confrontatie niet geschuwd wordt. Het is prediking die ervan uit gaat dat het niet gaat om ‘hoe iets voelt’, maar om hoe iets ‘is’ vanuit het perspectief van God zelf.

Overtuigingsgerichte prediking

Net als verkondigende prediking, heeft overtuigingsgerichte prediking als doel om de hoorders te overtuigen van de waarde van een vooraf bepaalde boodschap. Het gaat erom dat de hoorders na afloop allemaal dezelfde boodschap hebben gehoord, al zullen ze die in hun persoonlijk leven op verschillende manieren van toepassing achten. Het verschil met verkondigingsgerichte prediking is dat in dit type prediking de prediker persoonlijk meer samenvalt met de boodschap van de preek. De prediker zelf is degene die getuigt en overtuigt, degene die als advocaat van de Bijbel geroepen is om ook zijn of haar persoonlijke houding in te brengen in de preek. De prediker geeft een persoonlijk testimonium, waarvoor zijn of haar authenticiteit van groot belang is. De prediker is zich daarvan bewust. Een prediker in deze lijn zal alle ter beschikking staande retorische genres willen uitbuiten en zich graag inlaten met moderne media. Het informeren, het betogen, vertellen en verbeelden staan daarbij in dienst van het movere, het overtuigen van het hart van de hoorders. Dit type preek zal dus ook eerder dan het verkondigende type een beroep doen op de menselijke emotie. De prediker zal zich opstellen als medegelovige, die de eigen autoriteit ontleent aan het zelf staan in het spanningsveld tussen geloof en ongeloof. Niet zelden is de persoon van de prediker een identificatiefiguur voor de hoorders. Deze prediking is expliciet resultaatgericht en als het gaat om preekaanalyse dan zal die zich vooral richten op het communicatieve niveau van de preek en het aantreffen van een inhoudelijke congruentie tussen dat wat de prediker als centrale ‘boodschap’ heeft aangegeven en dat wat voor de hoorders als zodanig achterblijft. Daarbij moet dan gesteld worden dat het uiteindelijk niet gaat om het cognitieve aspect van wat een boodschap achterlaat, maar welke verandering deze bij deze hoorders teweegbrengt.

Het actuele belang van dit type prediking is dat het een brug lijkt te slaan naar een cultuur waarin persoonlijk charisma een belangrijke rol speelt in de communicatie. Dat is bij deze vorm van prediking van belang. Dit type prediking is groot geworden in de meer evangelicale richtingen van de kerken, maar veroverd meer en meer ook klassiek-orthodoxe richtingen op het protestantse erf vanwege het sprankelende karakter en de kernachtige communicatie waarbij een heldere en eenduidige boodschap op aansprekende wijze voor het voetlicht komt.

Evocatieve prediking

Als derde ‘richting’ zien wij een groeiende belangstelling voor vormen van prediking die minder op overtuiging, maar meer op evocatie gericht zijn: preken die zich niet richten op het inhoudelijk en argumentatief overtuigen van de hoorders, maar op het opwekken van hun persoonlijke indruk, waarbij voorop staat dat het daarbij om individueel heel verschillende toe-eigeningsprocessen kan gaan. Prediking in deze lijn is niet gericht op het overdragen van een afgebakende boodschap, maar op het faciliteren van de mogelijkheid dat de hoorder een ervaring aan de preek opdoet waar hij of zij iets waardevols aan beleeft, een moment van herkenning, van waarheid, van openbaring, van inzicht of nieuw perspectief. Het gaat daarbij niet per definitie om een cognitief proces, maar ook om aspecten van schoonheid en waarheid die behoren tot het niveau van de esthetica. Een prediker die werkt in deze lijn zal alles op alles zetten om het

'kunstwerk' van de preek zo te presenteren dat het ook door de hoorders als een kunstwerk ervaren kan worden, juist omdat de taal en beelden die gebruikt worden het onzegbare willen uitdrukken en het mysterie van het geloof benaderen. In deze preeklijn werkend zal een prediker zichzelf kunnen zien als de kunstenaar die, al scheppend en ontwerpend, merkt hoe het kunstwerk het in zich heeft om vanuit het geschapene ook de schepper zelf weer te verrassen. De prediker zal uiterst zorgvuldig omgaan met taal en vooral de dynamiek en performatieve kracht van bijbel- en preektaal willen benutten, niet om de hoorders te overtuigen, maar om hen in de openheid te brengen waarin zij tot een eigen interpretatie kunnen komen. Onderzoek naar prediking in deze lijn richt zich vooral op het affectieve niveau bij de hoorders en zal zoeken naar hetgeen mensen raakt en ontroert, waarbij ook het non-verbale aspect betrokken is.

Evocatieve prediking neemt het gegeven serieus dat preken meer is dan een verbale handeling. Er wordt een eigen werkelijkheid opgeroepen in de preek, waartoe de hoorder zich zal verhouden. Evocatieve prediking heeft het tij mee in een belevings- en emotiecultuur. Zo kan zij gericht raken op het opwekken van een eenmalige sensationele 'kick'. Maar in haar uitgangspunt is het een vorm van prediking die probeert om de mondigheid, vrijheid en zintuiglijkheid van de individuele hoorder recht te doen door hem of haar de interpretatie bewust in handen te geven.

De testcase: een preekanalyse

Bovenstaande drie schetsen zijn stromingen die we menen te ontwaren. Uiteraard zijn er meer lijnen en zeker meer nuanceringen te bedenken. Niettemin achten wij bovenstaande driedeling min of meer beeldbepalend voor het homiletisch analyselandschap van deze tijd. Wij hebben daarom drie auteurs benaderd die naar ons besef enige verwantschap vertonen met de karikaturaal geschetste richtingen, om *hun visie op het beoogde doel van de prediking in relatie tot het effect voor de hoorders* te willen formuleren. In de drie volgende artikelen van respectievelijk Marco Visser, Wim Dekker en Kees Bregman, zullen deze auteurs de door hen geformuleerde uitgangspunten aangaande de waardering en het belang van de prediking operationeel en inzichtelijk maken met een exemplarische analyse van een voorgegeven preek. De preek is afkomstig van een openbare website, namelijk die van de IKON, en uitgezonden via de publieke omroep. IKON-pastor Bram Grandia heeft ons terwille willen zijn door zijn preek hiervoor ter beschikking te stellen. De keuze voor zijn preek is ingegeven door het feit dat een radiopreek per definitie op een breed publiek mikt, door 'iedereen' gehoord kan worden en, zo denken wij, ook door iedereen geanalyseerd mag worden.

We zijn benieuwd of de drie stromingen zich min of meer laten representeren door de genoemde auteurs en of er inderdaad sprake is van de verschillend die we vanuit de homiletiek menen te kunnen signaleren. Als vierde auteur voor de analyse hebben we Jozef Wissink bereid gevonden. Zijn invalshoek is niet vanuit één van de drie stromingen. Omdat de andere auteurs zich bewegen op het protestantse erf, leek het ons zinvol om hem te vragen de preek vanuit een rooms-katholieke achtergrond te bespreken. Tenslotte kruipt Evert Jonker in de huid van de hoorders en vraagt zich af welke beweging de hoorders in de drie onderscheiden stromingen zouden moeten maken om de preek te willen of te kunnen volgen. Uiteraard geeft ook Grandia zelf als de prediker achteraf een reactie op de analyses van zijn preek. Deze reactie is te vinden op de website van Handelingen, [www. Handelingen.com](http://www.Handelingen.com). Tenslotte komen in een afsluitende beschouwing Stoppels en Stark met een evaluatie van de uitkomsten.

Literatuur:

Div. auteurs, (2009) In gesprek over de preek. Brochure PKN Utrecht: Dienstencentrum PKN

Ronald J. Allen (2008), *Thinking Theologically. The Preacher as Theologian*, Minneapolis: Fortress Press

Bert Altena, (2003) *Wolken gaan voorbij... Een homiletisch onderzoek naar mogelijkheden voor de preek in een postmodern klimaat*, Zoetermeer: Boekencentrum

Lucy Atkinson Rose (1997), *Sharing the Word. Preaching in the Roundtable Church*, Louisville, Kentucky: Westminster John Knox

Rein Bos (2004), *Wij hebben gehoord, dat God met u is. Preken vanuit het Oude Testament*. Zoetermeer: Boekencentrum

Kees Bregman (2007), *De stem uit de oneindigheid. Over de talige vormgeving van preken in het licht van poëzie en poëtica van Martinus Nijhoff*, Zoetermeer: Boekencentrum

Jos Douma (2000), *Veni Creator Spiritus. De meditatie en het preekproces*. Kampen: Kok

Jan Peter Grevel, (2002), *Die Predigt und Ihr Text, Grundzüge einer hermeneutischen Homiletik*, Neukirchen: Neukirchener Verlag

Albrecht Grözinger (2008), *Homiletik, Lehrbuch Praktische Theologie*, Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus

James F. Kay (2007), *Preaching and Theology*, St. Louis, Missouri: Chalice Press

Abraham Kuruvilla (2009), *Text to Praxis. Hermeneutics and Homiletics in Dialogue*, London: T&T Clark

Jolyon P. Mitchell, (1999), *Visually Speaking. Radio and the Renaissance of Preaching*, Edinburgh: T&T Clark

Hanneke Schaap-Jonker (2009), *Ruimte om te horen. Preken en de psyche van luisteraars*. IZB

Ron van der Spoel (2008), *Preken is Prachtig: Benedicere*

Ciska Stark, *Proeven van de preek. Een homiletisch onderzoek naar de preek als Woord van God*, Zoetermeer: Boekencentrum 2005

Dr. Ciska Stark is docent liturgiek en homiletiek aan de PTHU locatie Kampen en docent en waarnemend rector van het Doopsgezind Seminarium aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Adres: Nieuwe Rijksweg 64, 4128 BN Lexmond, e-mail f.stark@planet.nl